

O ENKLITIKAMA NJU I NJE

Danijel Alerić

Kad sam prije nekoliko godina uzeo u ruke *Zbornik recitacija*, što se nekako baš u to vrijeme bio pojavio u Zagrebu, zapazio sam u njemu ovu strofu iz Dučićeva soneta *Selo*:

Čempresova šuma bdije; mesec nà njū
sipa svoje hlâdnō srebro; odsijāvā
modro letnje înje sa vîsokîh trāvā.
Zatim krîk. Tō krîknu bûljina na pánju.¹

Bilo mi je, naime, čudno što Bratoljub Klaić, koji je proveo akcentuaciju u štokavskim pjesmama ovoga zbornika, traži da se posljednje dvije riječi u prvom stihu ove strofe čitaju drugačije nego što se one izgovaraju po Hercegovini, pa i u Dučićevu Trebinju, i nego što ih je, sudeći po akcentu riječi s kojom se rimuju, izgovarao i sam Dučić (*ná nju*).² Međutim, kako se ni u našim novijim gramatikama (Maretičevoj, Florschützovoj, Stevanovićevoj, zatim u gramatici Brabec-Hraste-Živković) ne spominje zamjenička enklitika *nju*, bit će potrebno da se na nju (i na enklitiku *nje*) upozori ovdje.

Najprije treba da se podsjetimo kako u našem jeziku zamjenica za treće lice (*on, ona, ono*) ima u akuzativu jednine i množine, osim samostalnih (naglašanih), i dvije vrste nesamostalnih (nenaglašanih, enklitičkih) oblika. Uzmimo li se u obzir samo oni akuzativni oblici ove zamjenice što ih spominju naše današnje školske gramatike, onda se svi oni mogu pregledno prikazati ovako:

Broj	Nominativni oblici zamjenice za treće lice	Akuzativni oblici zamjenice za treće lice		
		1. samostalni (naglašeni)	2. nesamostalni (nenaglašeni)	
			a) koji mogu stajati samo nakon prijedloga	b) koji nikako ne mogu stajati nakon prijedloga
jd.	<i>ôn ôna ôno</i>	<i>njêga njū njêga</i>	<i>nj</i> <i>nj</i>	<i>ga je (ju) ga</i>
mn.	<i>ôni ône ôna</i>	<i>njîh</i>		<i>ih</i>

¹ *Zbornik recitacija*, Zagreb, 1956, str. 36.

² Usp. i ovu strofu iz prve redakcije ovoga istoga Dučićeva soneta (J. Dučić, *Pjesme*, Mostar, 1901, str. 17):

Putuju oblaci u n'jemom *blistanju*
A vazduh bez glasa, bez zvuka, bez java,
Čarlija čempres i miriše trava,
Noć teškom kupom zlato sipa *na nju*...

Kao što se vidi, enklitički oblik *nj* može stajati samo nakon prijedloga (proklitike), pa kad je riječ o akcentu, za tu proklitičko-enklitičku vezu vrijedi slično što i za sve proklitičko-enklitičke veze: ako je prijedlog jednosložan, na njemu se javlja dugouzlazni akcent (*ná me, zá te, ú se*), a samo kad se radi o enklitici *nj* — dugosilazni akcent (*pô nj*);³ ako je prijedlog dvosložan, na njegovu prvom slogu javlja se kratkosilazni akcent, a na drugom — dužina (*prědā me, ūzā te, nīzā se, kròzā nj, mīmō nj*).⁴

Upada, međutim, u oči da u ovoj tablici, osim enklitike *nj*, nema drugih enklitika koje bi se vladale slično kao i ona, tj. nedostaju slični poslijeprijedložki enklitički oblici za akuzativ jednine zamjenice *ona* i za akuzativ množine svih triju zamjenica za treće lice.

Za poslijeprijedložki enklitički oblik za akuzativ jednine zamjenice *ona* ne zna — kako sam već naveo — nijedan naš noviji gramatičar. Zbog toga Tomo Maretić o vezi *prijedlog + nju*, na koju je naišao u građi za Akademijin Rječnik, govori ovako u tom rječniku (s. v. *on*): »Ima nekoliko potvrda, gdje prijedlozi, koji se svršuju na konsonant, ispred *nju* dobivaju na kraju *a* (ispor. *kròza nj, nada nj* . . .) . . . Poradi nestašice građi ne može se reći, je li to u prošlosti i u sadašnjosti običnije ili rjeđe negoli je: *pod nju, uz nju* . . . Akc. će biti: *nā njū, uzā njū* i t. d.« A Stjepan Ivšić, govoreći u pogovoru četvrtom izdanju Maretićeva prijevoda Homerove *Odiseje* o promjenama što ih je unio u ovo izdanje, navodi, između ostaloga, kako Maretićev heksametar »*ūza njū* sjedi muž, a ona plače za njime« u ovom izdanju *Odiseje* glasi: »Muž *pokrāj njē* sjedi, a ona . . .«; pri tom dodaje: »Moglo bi se reći i: *uzā njū* sjedi . . .«⁵

Razlog zbog kojega ni Maretić ni Ivšić — dva, bez sumnje, najpoznatija hrvatska stručnjaka za naš jezik — ne znaju za enklitiku *nju* sasvim je jednostavna: u krajevima u kojima su oni rođeni nema, jamačno, enklitike *nju*, kao, uostalom, ni u nekim drugim našim krajevima. U svim tim krajevima nema, uglavnom, ni enklitike *nj*,⁶ a rado se izbjegavaju i ostale poslijeprijedložke enklitike, ukoliko uopće i njih ima.

Enklitika što o njoj govorim čuje se, međutim, usporedno s drugim akuzativnim enklitikama, već i prema mojim dosadašnjim ispitivanjima, na veliku području štokavskoga i, valjda, na cijelom području čakavskoga narječja, a možda i na dobru dijelu kajkavskoga narječja; pojedinačno npr. u Bileći, Mosta-

³ Drugačije i ne može biti jer u ovom slučaju proklitičko-enklitička veza ima u svemu jedan slog, a na jednosložnicama, kako je poznato, u našem jeziku ne mogu stajati uzlazni akcenti.

⁴ Zanimljivo je da su ovakvi dvosložni prijedlozi najčešće postali od jednosložnih prijedloga na suglasnik, i to tako da im je dodano *a*. To se *a*, koliko sam mogao utvrditi, u narodnim govorima obično ne dodaje ako nakon takva jednosložnoga prijedloga slijedi naglašeni akuzativni zamjenički oblik.

⁵ *Homerova Odiseja*, Zagreb, 1950, str. 410.

⁶ Govoreći o ovom obliku u Akademijinu Rječniku (s. v. *on*), Maretić je opazio da se on javlja od XIV st., a da je od XVI st. sasvim običan »u čakavskim i u štokavskim knjigama«, ali da se »ne nalazi u slavonskih pisaca (izuzevši Došena . . . ali Došen nije bio rodom iz Slavonije . . .)«.

ru, kraju oko Ljubuškoga i Imotskoga, u Splitu, u Kašiću blizu Šibenika, u Se-dramiću blizu Drniša, na Pašmanu, u Debeljaku blizu Zadra, u Golubiću blizu Knina, u Brinju, u Polju na Krku, u Valturi blizu Pule, u Bosanskoj Krupi, u Vlahovićima blizu Gline, u Ruševici blizu Cetingrada, u Velikoj Bukovici blizu Doboja, u Davoru blizu Nove Gradiške i dr.

Ova se moja ispitivanja dađu potkrijepiti i potvrdama iz književnih djela, iako se u književnim djelima akcenti ni dužine obično ne označuju:

Ponajprije, teško je vjerovati da bi odlični versifikatori kakvi su bili Dučić i Šantić, u svojim ponajboljim pjesmama propustili npr. ovakve rime: *nà nju* — *pánju*, *blístānju* — *nà nju*, *nà nju* — *grānju*, *ú nju* — *gúnju* i sl., a nijednom npr. rimu tipa *nà nju* — *žānjū*; vjerojatno je, dakle, da su te rime njima glasile ovako: *ná nju* — *pánju*, *blístānju* — *ná nju*, *ná nju* — *grānju*, *ú nju* — *gúnju* i sl. Takva je jedna Dučićeva strofa već navedena, a sad evo i jedne Šantićeve strofe u kojoj se također pojavljuje jedna od navedenih rima:

Škupila se čeljad. Svi gledaju *u nju*,
Sa dubokim bolom skrušeni i sveli;
I svi ovu bledu seljanku u *gunju*
Suzama bi svojim utešiti hteli.⁷

Dakle, iz niza se ovakvih primjera dade izvesti zaključak da su i Dučić i Šantić u svom govoru imali enklitiku *nju* i da su, po svoj prilici, izgovarali ne samo: *ná nju*, *ú nju* i sl. nego i: *ūzā nju*, *prēdā nju* i sl., prema poznatom pravilu o akcentu proklitičko-enklitičkih veza.

S druge strane, ako u nekom književnom djelu nailazimo stalno ili bar redovno na akuzativne prijedložko-zamjeničke veze s nepostojanim *a*, kao npr. u Božićevu djelu *Neisplakani* (U ženi je sve napuklo . . . ljudi se *kroza nju* nite vjekovito. — Nesritan li sam *uza nju*, pomisli pobuđen sjećanjem. — Podvuče nagonski ruku *podā nju*.),⁸ onda po onome nepostojanom *a* možemo s priličnom sigurnošću zaključivati da je pisac toga djela u svom govoru imao enklitiku *nju* i da je, po svoj prilici, izgovarao ne samo: *krōzā nju*, *ūzā nju*, *pōdā nju* i sl. nego i: *pō nju*, *nā nju*, *ú nju* i sl., opet prema poznatom pravilu o akcentu proklitičko-enklitičkih veza.⁹ Takvih se primjera može navesti iz djela i drugih pisaca.

⁷ A. Šantić, *Sabrana djela*, knj. 2, Sarajevo, 1957, str. 372.

⁸ M. Božić, *Neisplakani*, Zagreb, 1955, str. 20. i 62.

⁹ Dvojica intelektualaca, jedan rodom iz Stubice blizu Nikšića i drugi rodom iz Brastine blizu Loznice, uvjeravali su me da se u njihovim selima kaže samo: *ūzā nju*, *prēdā nju*, *pōdā nju* i sl., ali, međutim, i samo: *zā nju*, *nā nju* *pō nju* i sl.; zbog toga sam u ovu rečenicu umetnuo izraz *po svoj prilici*, iako se intelektualcima ne može uvijek vjerovati kad govore o govoru svoga kraja. — I još nešto. Nekim se piscima *kadgod* desi da napišu i: *kroza nju*, *uza nju* i sl. (I sada idući *uza nju*, on kao da isti izražaj vidi i u njenim kretnjama . . . ; J. Leskovar, *Sjene ljubavi*, Zagreb, 1920, str. 36), a redovito pišu samo: *kroz nju*, *uz nju* i sl.; stoga ostaje problematično jesu li oni u svome govoru imali enklitiku *nju* ili nisu.

Ni poslijeprijedloškoga enklitičkog oblika za akuzativ množine svih triju zamjenica za treće lice ne bilježe u svojim gramatikama naši noviji gramatičari. Maretić, doduše, u svojoj velikoj gramatici ovaj oblik uz put spominje, ali ne u zasebnom odjeljku o enklitikama, nego u odjeljku o ličnim zamjenicama, i to ovim riječima: »... a veoma se rijetko govori *nje* za ak. plur., kako je u *JM. uza nje*. 241., *preda nje* (tj. pred njih). 386.«¹⁰ Ni kad govori o ovom obliku u Akademijinu Rječniku (s. v. *on*), Maretić ne kaže da bi taj oblik, kad dođe nakon prijedloga, mogao biti i enklitika.

Međutim, nenaglašeni akuzativni oblik *nje* čuje se na dosta prostranom području štokavskoga narječja i, valjda, na dobru dijelu čakavskog i kajkavskog narječja; pojedinačno, npr., u Pozloj Gori blizu Metkovića, u kraju oko Ljubuškoga i Imotskoga, u Vrlici blizu Sinja, u Kaštelu Novom, u Kašiću blizu Šibenika, u Zemuniku blizu Zadra, u Pločama blizu Gospića, u Ruševici blizu Cetingrada, u Žumberku, u Krasu na Krku, u Valturi blizu Pule, u Davoru blizu Nove Gradiške¹¹ i dr.

Evo i nekoliko potvrda iz književnih djela koje svjedoče o još većoj rasprostranjenosti poslijeprijedloškoga zamjениčkog oblika *nje* (u takvim je slučajevima ovaj zamjениčki oblik redovno enklitika): Zlatna mu se omaknula čaša, | pa *preda nje* na dolinu pala... (*Hrvatske narodne pjesme*, knj. 1, Zagreb, 1896, str. 17; Belenić u Hercegovini). — *Među nje* sam juriš učinio... (ib., str. 454; Orašac bliju Dubrovnika). — Lipo ih je zete dočekao, | *prida nje* je junak išetao... (*Hrvatske narodne pjesme*, knj. 2, Zagreb, 1897, str. 149; Veliki Varoš u Splitu). — I dosad su knjige dolazile, | ti si štio, *na nje* si se smijo... (ib., str. 281; Kuti blizu Oriovca u Slavoniji). — *Prida nje* je izlazilo svako, | izlazilo mlado i nekako... (*Hrvatske narodne pjesme*, knj. 5, Zagreb, 1908, str. 310; Baćina u Hercegovini). — Jedni im stadoše dovikivati svakojake riječi; drugi namigujući sletješe se oko njih, gurdajući ih laktovima i tiskajući jedan drugoga *na nje* (J. Kozarac, *Djela*, Zagreb, 1950, str. 62). — A dok su se grane šumno vijale, *kroza nje* naglo svjetlucahu zvijezde u prekrasnoj fantastičnoj slici, kao da su najednom zaplesale tamnim, noćnim dalekim nebom. (J. Kosor, *Izabrane pripovijesti*, Zagreb, 1950, str. 60.) — A druga jidârca, | ča ja počnen kati, | ja ću moje srce | *na nje* pengavâti: | po čemu ću draga | moga zapoznâti. (*Antologija nove čakavske lirike*, Zagreb, 1947, str. 133.) — Dok išle su čez tuđi nekad svet, | tu čakala je *na nje* stara klet. (F. Galović, *Lastavice*; navedeno prema *Antologiji novije kajkavske lirike*, Zagreb, 1958, str. 43.)

Da bi prikaz o enklitikama *nju* i *nje* bio što potpuniji, valja svemu ovome dodati još nešto. Lingvisti su se, naime, slagali u tome da su enklitike *me*, *te*, *se* i *nj* nekad bile naglašene riječi i pri tom jedini akuzativni oblici odgovarajućih zamjenica (akuzativni oblici *mene*, *tebe*, *sebe*, *njega* zapravo su genitivni oblici

¹⁰ T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1931, str. 160.

¹¹ U ovom štokavskom mjestu čuje se i naglašeni akuzativni zamjениčki oblik *nje*.

koji su primili službu akuzativa). Ovaj svoj zaključak temeljili su osobito na činjenici da su slični zamjениčki oblici u staroslavenskim spomenicima dolazili »i u naglašenoj (ortotoničkoj) službi« (usp. J. Hamm, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb, 1958, str. 134), a i na činjenici da se u našem jeziku u slučaju veze prijedloga i ovakva zamjениčkog oblika na prijedlogu pojavljuje akcenat. Sad, međutim, za ovakav zaključak imamo i još jedan, posredan dokaz: paralelizam u slučaju zamjениčkih oblika *nju* i *nju*, *nje* i *nje* upućuje i na nekadašnji paralelizam u slučaju ostalih sličnih zamjениčkih oblika.

I na kraju, samo se od sebe nameće pitanje: ako na štokavskom području s novoštokavskom akcentuacijom postoje enklitike *nju* i *nje*, znači li to da njihovu upotrebu valja preporučiti i u našem književnom jeziku? Sklon sam mišljenju da to, svakako, treba učiniti kad je u pitanju enklitika *nju*, dok bi enklitiku *nje* u književnom jeziku valjalo i dalje samo podnositi, ali je u normativnim djelima ne bi trebalo uzimati u obzir.

DVOGLED, DOGLED, DALEKOZOR

Milan Šipka

Žive u našem jeziku dvije na izgled srodne, a ipak (po glasovnom sastavu i značenju) različite riječi. To su: *dvogled* i *dogled*. Te se riječi u stručnoj literaturi (udžbenicima fizike, na primjer) i svakodnevnom govoru često upotrebljavaju i — kako to obično biva u sličnim slučajevima — međusobno zamjenjuju, ukrštaju ili isključuju. Osim njih postoji (uglavnom u zapadnom dijelu našeg jezičnog područja) i riječ *dalekozor*. Terminološka i uopće leksička vrijednost tih riječi nije dosad, bar koliko je meni poznato, stručno razmatrana, pa danas ne znamo čak ni to jesu li sve te tri riječi jednako pravilne i, ako jesu, gdje bi ih valjalo upotrebljavati. Stoga ćemo ovdje, polazeći od primjera iz prakse, pokušati da odgovorimo na ta pitanja. Time se, naravno, ne isključuje eventualna diskusija, osobito na terminološkom planu. Riječ lingvista i fizičara samo će nam pomoći da nađemo najprikladnija i najbolja rješenja.

U razmatranju značenja i upotrebe imenica *dvogled*, *dogled*, *dalekozor* (kao i njima bliskih riječi stranog porijekla: *durbin*, *teleskop*) pregledani su ovi izvori:

1. stručne knjige: Stjepan Ivezić, *Fizikalni rječnik*, Pula, 1959; dr D. Milosavljević, *Fizika, II*, Beograd, 1950; dr Sreten Šljivić, *Fizika za VIII razred gimnazije*, Beograd, 1952; Lukatela-Metzger, *Fizika za više razrede gimnazije*, Zagreb, 1947; G. i M. Šindler, *Fizika za VIII razred osnovne škole*, Zagreb, 1961; V. Telebaković, *Fizika za VIII razred osnovne škole*, Sarajevo, 1962; Lazar Kondić i dr Stjepan Tomić, *Fizika za IV razred srednjih škola*, Beograd, 1940; dr Stanko Hondl, *Fizika za više razrede srednjih škola*, Zagreb, 1943;